

ЗА ГЕРОИТЕ НА ЛОРЪНС СТЪРН – ИДЕЯ И РЕАЛИЗАЦИЯ

Йордан Костурков

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

Laurence Sterne's characters for many dominate the narrative and practically render it useless. Thus all analyses of the plot and story of his novels and the problems with them seem unimportant. The paper promotes the idea of the characters' presence within very much isolated micro-narratives, which completely changes the traditional model in which plot-story operates.

Key words: Laurence Sterne, Tristram Shandy, Sentimental Journey, Shklovsky

Поради субективизма при категоризирането и като се има предвид, че важна във всяко отношение е функционалността на героите, възниква въпросът, независимо от това как ги дефинираме, кого/какво точно да включим и разбираме под „герой“ – дали като герои могат да фигурират само хора, или да разширим идеята, както се налага при Стърн. Ще припомня само един такъв специален случай – „кончето“ (*hobby-horse*), но в същия ред може да влезе и камшикът на чичо Тоби и други неодушевени образи, които като функционалност не се различават от одушевените герои (още повече, че в английския език при отсъствието на формални граматически маркери за род семантичните категории „одушевеност“ – „неодушевеност“ изпълняват допълнителна роля в разказа).

Така това, което популярно наричаме тук „конче“, действително може да бъде дървената играчка – пръчка с конска глава, яхвана от деца, а вероятно и от героите на Стърн, а думата етимологически произхожда от названието на английска средновековна пантомимна фигура, участваща в танца *morris dance* („мавърски танц“), сходен с „кукерските игри“ – карнавалните *mummers play*, или *Mummerschanz*, като „коня Робин“ (Робърт, може би Робин Худ, също както и *dobbin/Dobbin*) – адаптирана съответно като играчка за по-малки – и литературно специални хора/герои. Всички елементи, свързани с произхода на думата, несъмнено се експлоатират също така игрово от

Лорънс Сърн в текста на „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“, като по този начин създават възможност за метафорично тълкуване. Шкловски не се е занимавал с подобен анализ, но в присъщия си почти елиптичен („телеграмен“) стил той сякаш ни предупреждава:

Стерн учит вниманию, Стерн учит новому сюжету.

Слово „сюжет“ – это калька слова „предмет“.

Когда-то говорили о первых сюжетах оперы, то есть о главных героях.

Предмет, анализируемый Стерном, сфера разглядывания – изменена.

(Шкловский 1983: 188–204).

„Одушевените“ герои в двата романа са сравнително малко на брой, а още по-необичайно е, че въпреки че „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“ има многократно по-голям обем и много по-сложна наглед композиционна структура от „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“, мъжете и жените в двата романа са еднакъв брой (при цялата условност на дефинирането на „героя“ в двата романа, която се коментира по-долу). Сред двадесет и тримата герои с имена в „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“ жените са само девет, но основателно, във връзка с целта на пътуването, която Йорик си поставя, те имат сериозен дял в сюжета. Макар всяка посвоему да е индивидуализирана, функцията им е предимно една – да задоволят естетическите нужди на либертина, скрит под маската на сантименталния пътешественик, пастор Йорик, Лорънс Сърн, независимо дали представляват висшите класи и аристокрацията, или техни камериерки и слугини, продавачки. Всяка от тях ще бъде запомнена с една основна отличаваща черта, внушаваща в някаква степен сексуалност: френската деликатност на мадам Рамбуйе („*Rien que pisser*“) в загадъчния микроепизод, където Йорик може да си се представи като жрец не на Светата църква, а на езическата Касталия.

Когато другаде разсъждавам върху завършеността-незавършеността на текстовете на Сърн, това може да се съотнесе и към сексуалността в текста, която да получи обяснение и във връзка с любимия похват на автора за недоизказаност, предимно в рамките на неустойчив баланс между недопускащо никакво друго тълкуване благоприличие и свенливо прикрита явна циничност.

По-нататък мадам дьо Р., мадам дьо Л., маркизина ди Ф. нескрито флиртуват дори с опита за прикриване на тяхната самоличност или характера на отношенията им с пастор Йорик. Героят на Сърн е много по-директен в оценките и впечатленията си от случайните срещи със съпругата на търговеца на ръкавици, продавачката на дантели, камериерката на мадам дьо Рамбуе и на дамата от Пиемонт, безименната дама в двора на странноприемницата на мосю Десен, както и те в своите реакции към него. А тъй като едно от средствата, с които Сърн представя героите си, са описанията на често причудливите пози и позиции, в които те застават сякаш за да доказват карнавалността си, възможността за недвусмислено разбиране на позите и позициите на жените, които Сантименталният пътешественик среща, са сублимация на недоизказаността като по-красноречив изказ на тяхната преливаща в чувственост чувствителност. За сантименталността на Сърн са предложени сериозни тълкувания, базирани на лингвистична регистрация на употребата и етимология, но обстоятелството, че преводачите на Сърн се изкушават да превеждат тази сантименталност като чувствителност, но и като чувственост, е показателно за декодираните намерения на автора.

Разбира се, точно в „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“ с един различен женски образ – на пастирката Мария и нейната история, обикновено се прочита сантиментализмът на Сърн вече не пародийно и иронично. В „Сантиментално пътешествие“ Йорик специално отива да търси Мария, чиято история му е разказвал „моят приятел мистър Шанди“. Това е още една от връзките между двата романа, но историята на Мария ни напомня, че сантиментализмът на Сърн, какъвто и да е или като какъвто и да искаме да го четем, никак не отсъства от „Тристрам Шанди“. Най-честата връзка, която се прави между двата романа, е присъствието на Йорик в тях, но и Тристрам, и Мария също „се разхождат“ в една или друга степен и в двата текста като още едно доказателство на лансираната теза, че те представляват фактически две части на един „децентриран“ текст. Разказът за Мария на Шанди в „Животът и мненията“ и описанието на срещата с нея на пастор Йорик в „Сантиментално пътешествие“ са много различни, като в по-късния „пътеписен“ роман свещеникът нескрито се опитва да я види не толкова в нещастieto ѝ, колкото като привлекателна жена, с типичните за героя завоалирани лъстиви погледи, наблюдения и коментари. И тук, в тази сублимна сцена на сантименталност, тя е по-скоро пародийна. Присъствието на Мария в текста и асоциациите с положението, името ѝ и внушенията обознача-

чават многозначен терен за анализ, спекулации и коментари, което е истинската причина за отделянето на тази героиня от другите.

При героите мъже в романа разнообразието е много по-голямо, като в основата си те са носители на допълващи микроразкази, сами по себе си винетки с послание или без послание, някъде декоративни, другаде внушаващи атмосфера, настроение, колорит – в „Тристрам Шанди“ тези допълващи разкази са по-обемни и по-мощни, тук в отделни случаи дори остава впечатлението, че героите не са напълно експлоатирани. В отделни епизоди героите, които се появяват, са многозначни и множествени (селяните, които се опитват да отворят прохода „между Сен Мишел и Модан“, старият фермер – глава на многолюдно семейство), другаде – мимолетни, еднопланови, вицови.

Един от тези поне петнадесетина назовани поименно герои е и отец Лоренцо, чието присъствие не се изчерпва само в един епизод (глава), а образът му предлага интересни възможности за съпоставяне и допълване на сякаш единствения герой (и автор) на Стърн – Йорик. Един възможен прочит на героите на Лорънс Стърн е този на съпоставянето им в двата романа – герои на „шандистите“ и герои на „сантименталистите“. В „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“ – този значително по-мощен роман, броят на героите е доста по-малък, но от друга страна – героите на „шандистите“ разполагат с повече литературно жизнено пространство, изглеждат по-значими, по-пълни, по-цялостни. Тяхното изграждане обаче не се различава съществено от героите на „сантименталистите“, защото епизодичността на вторите тук е потърсена в еднотипността на избраното им от автора „конче“. „Кончето“ на госпожа Шанди е толкова умело незабележимо, че като оставим настрана, че тя е трябвало да зачене по „скандален“ начин Тристрам и да го роди, фактически може дори да впечатли с отсъствието си – нейното по-сложно присъствие е друго: малкото име на майката на Тристрам е Елизабет, което отваря един нов прозорец на многозначност със същинското отсъствие на госпожа Елизабет Стърн от живота на мъжа си, с приписаната ѝ различна поява като Елайза Дрейпър, останала документирана по двусмислен начин в запазените разменени и досъчинени писма.

По-важното тук е, че за разлика от „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“ основните герои в „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“ или имат прототипи, или по-скоро влизат в романа от живота, за да присъстват в литературата: Джени, Юджиниъс, учените приятели на пастор Йорик, самият пастор Йорик, Тристрам Шанди с двойно присъствие – в уникална двойна функция

на разказвач и главен герой (почти отсъстващия главен герой на романа и типичния страничен, често неангажиран разказвач повествовател в ролята на съдник, защото негови, не на главния герой са мненията, възгледите, преценките – в типологията и таксономията на повествователите той трудно може да се вмести в някаква категория). В „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“ има и други непознати, „почти отсъстващи“ герои, като например Боби Шанди. Като цяло никой от героите парадоксално няма нищо общо със случващото се в романа – или с възпитанието на Тристрам, защото романът е най-близо до този подвид. И тук не липсва представител на духовенството – освен Йорик това е помощникът на енорийския свещеник, който кръщава Тристрам, самият той Тристрам, защото в глупостта си домашната прислужничка не само Сузана забравя поръчаното от Уолтър Шанди име на сина му, но все пак се опитва да го възпроизведе, докато отец Тристрам уверено твърди, че поръчаното име трябва да е „Тристрам“ „...няма никакво такова „гистъс“, глупачке [коментира опитите на Сузана да възстанови забравеното име той]! – това е и моето име“ (Стърн 1967: 288).

Особено ценни за предложената тема са наблюденията върху двама от Стърновите герои, и двамата представители на духовенството – Йорик и свещеника, когото той среща във Франция, отец Лоренцо, демонстриращи сложността на привидно лесните характери в галерията от действащи лица в творчеството на Лорънс Стърн. Те могат да се разглеждат и като схеми, които са използвани при моделирането на други герои и сложните им функции в сюжета на романа, отношението им към романовото действие.

Още в началото на романа „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“, в Кале, се появява „един беден монах от ордена на свети Франциск“. Във времето на разказа хронологически това е началото, но като романово време нещата са по-сложни, защото разказът фактически, както се разбира – и както би било редно, – се води след приключване на „сантименталното пътешествие“. Тук може да се отвори скоба по повод на „отворения“ финал на романа или неговата недовършеност. Романовото действие е завършено и това е ясно от постановката на разказа и разказвача. Относно „липсващата“ италианска част от пътешествието – първо, то е пътешествие „през“, не „из“, второ, в последната „винетка“ – „Деликатният случай“ – пастор Йорик пътува от Савоя (Франция) през границата за Пиемонт (Италия), като дамата, с която случаят го среща в странноприемницата, е пиемонтка, тоест италианка. Пътешествието през Франция не е по-

малко неизчерпателно като пътепис, но не бива да се забравя, че обещанието е за „сентиментално“ пътешествие¹.

Необходимо е това напомняне, защото наглед беглата среща на пътешественика със случаен монах францисканец може да бъде и е натоварена с повече смисъл, отколкото на пръв поглед изглежда, като това е също пример как специфичното „действие“ в романа се извършва чрез героя.

Монахът се оказва Лоренцо – съименник не на Йорик (Лорънс Стърн), а на самия Лорънс Стърн, един „мъж от Лаурентум“ в богат спектър от смислови функции. Кратката характеристика на отец Лоренцо е, че той е францискански монах. За днешния читател авторите (на Йорик) сякаш самоцитирани описания за реакцията на героя пастор Йорик спрямо монаха само маркират по-дълбоки пластове. Пастор Йорик и Стърн, естествено, са много по-подробно запознати с проблематиката на Англиканската църква и философията на римокатолическия Францискански орден, с отзвуци от памфлетната война в началото на осемнадесети век. Обикновените образовани читатели от XVIII век (единствените читатели от това време), а донякъде и образованите английски читатели днес в една или друга степен също осъзнават проблемите и могат да прочетат по-сложно и по-осмислено присъствието на този духовник в романа на Стърн.

Францисканството като религиозна доктрина, с която пасторът англиканец влиза в някак безмълвен диспут, е първият, видимо единствен, ясен и категоричен мотив за появата на отец Лоренцо. При Стърн обаче такова кодиране и принципно лесното му декодиране цели да доведе допълнително игрово объркване и усложняване в „криптограмата“ на романа.

Анализът на необходимостта от появата, включването и съществуването на герой като отец Лоренцо дава отговор за неговата функция или функции – при редица герои функциите са повече от една, също така противоречиви, смущаващи, заблуждаващи – като част от играта на четене.

Нека разгледаме параметрите на отец Лоренцо в матрицата „кой, кого, защо, какво, къде, кога“.

Името на героя е латинското съответствие на Лорънс, Лаврентий и пр., „мъжът от Лаурентум“, както указва етимологията. Възмо-

¹ Всъщност в „Сентиментално пътешествие през Франция и Италия“ на няколко пъти Йорик говори за вече приключилото пътуване до Италия и дори в чисто хронологичен план за отделни епизоди във Франция е ясно, че действието се развива след завръщането на сентименталния пътешественик от Италия.

жен е и прочитът лавър, „украсеният с лаври“. Сърн е латинист и елинист, който отлично познава тези възможности за интерпретация (пак си припомняме прочутата сцена със заключения в клетката скорец и играта на думи с фамилното име на Сърн).

Схемата на действията на отец Лоренцо е проста и логична: той се появява в романа, веднага е забелязан от Йорик и между двамата се разменят видими и невидими сигнали, разменят се звучни и беззвучни реплики. Това е характерно за фрагментната структура на този „пътепис“ със зърнати гледки и хора, като понякога и всъщност доста често се оставя впечатлението за скриване на истинския характер на взаимоотношенията. Няма логическо обяснение за появата на отец Лоренцо, а по-точно не е предложено такова и единствено можем да го приемем като типична житейска случайност и съвпадение. Разменените сигнали и думи между двамата също не предлагат обяснение. Диалогът на Сърн и конкретно в „Сантиментално пътешествие“ е разговор между глухи, два монолога, които сякаш никъде не се срещат.

При очертаването на функцията или функциите на този и други герои, доколкото е възможно, избягваме подводните камъни, за да можем да изясним функцията в цялостния разказ и послание на героя, съвместими с представата за аксиологията на текста. Така Мъжът от Лаурентум би трябвало да се представи чрез своя микронаратив, различен от този на Йорик, но сякаш допълващ го и създаващ определено впечатление за желанието на автора да раздвои главния си герой – и себе си. „Кончетата“ действително шестват само на страниците на „Животът и мненията на Тристрам Шанди, джентълмен“, но усещането е за присъствие на сякаш невидими, виртуални „кончета“ и в „Сантиментално пътешествие през Франция и Италия“, защото една обща функция на този образен тип, труден за дефиниране, като че ли е да организира микронаративите, да служи като метацентър в текста и като двигател на действието, което е несъмнена функция на второстепенните герои на Сърн: с техните дори откъслечни гласове, звуци, шумове, жестове, в един наистина полифоничен разказ. Отец Лоренцо определено не е „фонов“ герой, но той ни дава възможност да преоценяваме романовата структура с очакванията си за по-голям ред и яснота, които така липсват в реалния живот.

Типичните функции на героите, дефинирани от наратологията, в коментираният случаи позволяват на герои като Йорик и отец Лоренцо да излязат от ролята си да отъждествяват, да отличават, да заместват разказвача и да ги разбираме повече като герои, които са фиктивни автори на текста.

ЛИТЕРАТУРА

Сърн 1967: Sterne, Laurence. *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*. Harmondsworth: Penguin, 1967.

Шкловский 1983: Шкловский, В. Б. „Стерн“. В: Шкловский, В. Б. *О теории прозы*. Москва: Советский писатель, 1983, сс. 188–204.